

Лекція 2. Методологія і методи кримінологічної науки

План

1. Методологія кримінологічної науки.
2. Методи кримінологічної науки.

Література:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Ін Юре, 2007.
2. Кримінологія: Підручник / За заг. ред. О.М. Джузи. Київ: Юрінком Інтер, 2002.

1. Методологія кримінологічної науки

Наукова діяльність спрямовується на отримання або підтвердження (чи заперечення) наукових знань. Вона є реалізацією *процесу наукового пізнання*. Межею, що відділяє наукову діяльність від аналітичної роботи – необхідної ланки процесу управління, є визнання того факту, що наука починається із застосуванням наукових методів, наукових критеріїв оцінки отриманих знань. Тому наукове знання є не лише системним, послідовним, а й теоретично та методично контрольованим об'єктивними науковими аргументами. Такі вимоги дають змогу науці не лише отримувати знання щодо нових фактів і результатів, а й прагнути пояснювати їх з огляду на існуючі теоретичні уявлення та ті, що вона продукує. *Сукупність теоретичних передумов, методів та засобів наукового дослідження становить предмет методології науки, або методології наукового пізнання*. Наведеним визначаються три основні складові методології: теоретичні передумови пізнання, його методи та засоби реалізації останніх.

Відомо, що теоретичні світоглядні основи пізнання формує філософія. Методологія тісно пов'язана з філософією, яка створює її світоглядну основу. На відміну від філософії, яка обґрунтовує можливість і закономірності пізнання світу, методологія викарбовує шлях пізнання, визначає його напрями, методи і засоби. Це обумовлює потребу визначити співвідношення між методологією та *теорією пізнання*, або *гносеологією*. Інколи не без підстав стверджується, що **методологія** – це розділ, стержневий елемент гносеології щодо шляхів і засобів

наукового пізнання. *Гносеологія* має на меті вивчити загальні закономірності, принципи, ступені пізнання, які використовує методологія. *Методологія* виконує свою специфічну функцію – визначає теоретичні передумови, методи та засоби наукового пізнання. Відповідно, методологія кримінологічної науки має вирішувати зазначені функціональні завдання стосовно пізнання об'єктів, що становлять предмет кримінології як науки.

Джерелами наукової методології є: 1) світоглядні постулати філософії щодо сутності пізнання, його меж і можливостей, абсолютності та відносності знання; 2) загальні гносеологічні закономірності, принципи, ступені пізнання; 3) логічні залежності та зв'язки, методи і способи наукового пізнання, що формує сама наука.

Оскільки методологія – це загальний для науки шлях пошуку наукового знання, а цей шлях та пошук у багатьох напрямках та відношеннях багатоваріантні, існують кілька деференціацій методології. Виділяють такі її рівні: вищий – *загальна наукова методологія*, загальна діалектична логіка, тобто загальна для науки в цілому; другий – *загальна методологія для сфери наукового знання*, тобто для сфери суспільних наук, яка включає кримінологію; третій – *методологія окремої науки, наразі кримінології*.

Таким чином, *методологія кримінологічної науки* складається із: загальнонаукових принципів, вимог, критеріїв наукового пізнання загалом; методологічних особливостей галузі суспільних наук, до якої належить кримінологія; методологічних і методичних положень, методів, способів власного (кримінологічного) опрацювання, що знаходяться у діалектичному зв'язку з першими та другими.

2. Методи кримінологічної науки

Кримінологічне дослідження – один із видів соціального пізнання в його широкому розумінні. Воно здійснюється з використанням усіх методів вивчення суспільних явищ, з урахуванням особливостей предмета кримінології.

Метод (з грецьк. *methodos* – шлях за чим-небудь) – прийом, спосіб теоретичного дослідження або практичного здійснення; це впорядкована

діяльність по досягненню будь-якої мети, вирішенню конкретного завдання. *Метод задає спосіб дії з наявними даними, з фактами, значимість яких визначається теорією.* Остання і нав'язує певний метод, який завжди є конкретним, оскільки може бути застосований лише до теорій окремого виду – хоча кожен метод і являє собою вдалу добірку прийомів, лише певні з них можна застосовувати для роботи з даними певного виду. Саме тому до числа основних ознак наукового методу найчастіше відносять об'єктивність, відтворюваність, евристичність, необхідність і конкретність.

В окремих кримінологічних джерелах під методикою кримінологічних досліджень розуміється не тільки сукупність конкретних прийомів, способів, методів збору, опрацювання та аналізу інформації про злочинність, а й методи розробки висновків, пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення практики боротьби зі злочинністю.

Специфіка кримінологічних досліджень полягає в тому, що в кожному конкретному випадку вимагає від кримінолога складання власної методики, що відповідає завданням дослідження.

Метод системно-структурного аналізу найчастіше використовується у кримінологічних дослідженнях. Будь-яке неелементарне явище можна розглядати як систему, тобто як відносно цілісну множину елементів, частин, які мають свої функції. Використання методів системного аналізу в цьому випадку дасть можливість побудувати узагальнену модель, яка відобразатиме всі елементи, а також фактори та взаємозв'язки, які проявляються відносно даного об'єкта дослідження. Так, цей метод дозволяє розглядати злочинність як систему, сукупність складових елементів, зв'язки і відношення між складовими її елементами, з одного боку, а з іншого – як цілісність у нерозривному зв'язку з тими соціальними явищами і процесами, які впливають на неї.

Ознака системності означає таке:

1. Системи та їх елементи мають певне спрямування. При цьому *синергетичність* (односпрямованість) цілей елементів підсилює ефективність системи, але цілі елементів не обов'язково співпадають з цілями всієї системи.

2. **Цілісність** – пріоритет цілого перед частинами.

3. **Неадитивність** – якості системи не зводяться до суми якостей її елементів.

4. **Структурність та ієрархічність** – можливість декомпозиції системи на елементи, кожний елемент системи може розглядатись як система аж до елементарних частин.

5. **Мультиплікативний ефект** – елементи в системі спричиняють таку результативність дії, яка не властива жодному з них окремо; при цьому як позитивні, так і негативні ефекти елементів у системі перемножуються, а не складаються.

6. **Взаємодія і взаємозалежність системи з її оточенням.**

7. Адаптивність – намагання до збереження стійкої рівноваги шляхом адаптації параметрів системи до змін параметрів оточення.

8. Еквіфінальність – здатність системи досягати станів, що незалежать від вихідних умов і визначаються тільки параметрами самої системи тощо.

Історичний метод забезпечує вивчення злочинності в історичному розрізі, в динаміці. При аналізі злочинності береться, як правило, тривалий період, що дозволяє розкривати стійкі характеристики і тенденції злочинності, а також її взаємозв'язки з іншими суспільними явищами.

Порівняльний метод використовується для співставлення злочинності в різних державах, різних регіонах країни, злочинності осіб різної статі, віку, соціального статусу тощо. При цьому з'являється можливість отримати нові дані про детермінанти злочинності, оскільки її відмінності позначаються на відмінностях в соціально-економічних та інших процесах в інших державах, регіонах.

Статистичні методи широко використовуються при вивченні масових явищ, одне з яких – злочинність³, і є найважливішим засобом вивчення злочинності в її кількісно-якісному вираженні. Статистика містить дані про кількість вчинених злочинів, їх структуру та динаміку, відомості про особу злочинця, поширеність злочинів у окремих адміністративно-територіальних

одиницях і галузях народного господарства, тобто забезпечує умови для більш детального аналізу причин злочинності, вибору ефективних шляхів, засобів боротьби з нею. Із цього випливають такі її завдання: цифрова характеристика становища та динаміки злочинності в абсолютних і відносних показниках, а також відображення практики боротьби зі злочинністю, в тому числі діяльності конкретних правоохоронних органів; одержання достовірної інформації шляхом ретельної реєстрації, узагальнення, глибокого вивчення чинених злочинів і заходів.

Конкретно-соціологічні методи – це методи вивчення соціальних явищ в їх конкретному прояві в конкретних умовах місця та часу. Цей комплекс методів включає такі як: вивчення документів; опитування у формі анкетування та інтерв'ю; спостереження (внутрішнє та зовнішнє); експеримент. Сутність документального методу полягає у використанні кримінологічно значущої інформації, зафіксованої на папері, фото- і кіноплівці, магнітній стрічці й інших матеріальних носіях.

Метод аналізу кримінальних справ чи інших офіційних документів передбачає вивчення документації, на основі якої можна отримати інформацію про стан і динаміку злочинності, особу злочинця тощо. Метод аналізу кримінальних справ часто виступає основним, а іноді і єдиним засобом збору інформації. Матеріали кримінальних справ забезпечують кримінологічну надійність дослідження, його юридичну базу, але переоцінювати цей метод все ж не варто. До числа переваг цього метода слід віднести: 1) високу ступінь достовірності фактів (те, що є в матеріалах справи, вже оцінювалось з фактичної та юридичної сторони в процесі розслідування і судового слідства); 2) легкість статистичної обробки (при достатній формалізації анкети); 3) доступність процедури отримання інформації; 4) можливість отримання великого інформаційного матеріалу; 5) можливість неодноразової перевірки отриманих даних на одному і тому ж масиві.